

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Maarten van der Goes van Dirxland [1751-1826], Nederlands eerste minister van Buitenlandse Zaken

Waldeck, P.W.

Citation

Waldeck, P. W. (2017, November 15). *Maarten van der Goes van Dirxland [1751-1826], Nederlands eerste minister van Buitenlandse Zaken*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/55510>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/55510>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/55510> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Waldeck, P.W.

Title: Maarten van der Goes van Dirxland [1751-1826], Nederlands eerste minister van Buitenlandse Zaken

Issue Date: 2017-11-15

Staatsgrepen [1798]

Het was een enorme gok die Van der Goes nam door de functie van secretaris van de Commissie voor Buitenlandse Zaken van de Nationale Vergadering te aanvaarden. Zijn nieuwe functie bezat zonder twijfel een politieke dimensie. Het risico bestond dat hij op zijn doen en laten eerder op politieke dan op ambtelijke gronden kon worden afgerekend. Het aanvaarden van het secretariaat van deze ‘beleidscommissie’ voltooide zijn *rite de passage* naar de Bataafse Republiek en haar politiek bestuur.

Van der Goes keerde terug in een fel verdeeld land. Het debat over een constitutie voor de Bataafse Republiek wilde opnieuw niet vlotten. Voorstanders van behoud van een federatief stelsel stonden, in velerlei schakeringen, tegenover de hervormingsgezinden die een eenheidsstaat nastreefden in evenzoveel schakeringen. Het was een stroperige strijd tussen instabiele coalities van facties die elkaar hartstochtelijk bestreden. De Nationale Vergadering moest intussen het land besturen. Dat hierbij slagvaardigheid ontbrak, behoeft geen betoog. Van de ‘beleidscommissies’ voerde die voor buitenlandse zaken (de Commissie) de boventoon. Zeemacht en oorlog vielen onder haar bevoegdheid die zich dikwijls ook tot het terrein van algemene aangelegenheden uitstreckte. De positie van de Commissie was enigszins te vergelijken met die van een ‘collectief raadpensionarisschap’, waarbij Holland en Zeeland, en in het bijzonder de koopmanselite in die gewesten, nog steeds een overwegende invloed uitoefenden. De radicalen kregen geen kans het buitenlands beleid te ‘vernieuwen’. De politieke kleur van de Commissie zou beschreven kunnen worden met licht behoudend of midden-rechts. Vooraanstaande leden waren de moderaat Jan Bicker, de onafhankelijke (en vurig orerende) George Hahn en de hervormingsgezinde Hugo Gevers. In de toenemende spanning van het debat werd de Commissie voor de linkervleugel van de Nationale Vergadering de

hond om te slaan. Een bolwerk van federalisten en erger nog, van ‘aristocraten’, dat was ze in hun ogen.

In deze sfeer van politieke verwarring en gebrek aan leiderschap, door Legrand getypeerd als ‘désordre des esprits’,¹ kreeg Van der Goes nauwelijks tijd om zich goed in te werken. Toen de Franse gezant Delacroix tot de overtuiging was gekomen dat van de moderaten geen heil verwacht mocht worden om spoedig tot een voor Frankrijk aanvaardbare constitutie te komen en zo de Bataafse Republiek tot een bruikbare bondgenoot te maken, wendde hij zich tot de radicale hervormers rond Pieter Vreede, Wybo Fijnje en Anthony Ockerse. Deze groep voerde op 22 januari 1798 met hulp van Daendels en onder dekking van de Franse militaire macht een staatsgreep uit. De eerste daad van de coupplegers betrof de aanzet tot zuivering van volksvertegenwoordiging en bestuur. De aanloop naar en de gebeurtenissen rond de staatsgreep zijn uitvoerig beschreven en geanalyseerd door auteurs als De Wit, Schama, Van Sas en Rosendaal.² Wat nu volgt, gaat over de gebeurtenissen in januari 1798 waarbij Van der Goes betrokken was.

De dans ontsprongen

Kort na zijn aankomst in Den Haag wendde Delacroix, die een verleden had in de Terreur, zich zoals het betaamde tot de Commissie voor Buitenlandse Zaken. Hahn, die op dat moment voorzitter was, bood Delacroix op 7 januari een kennismakingsdiner aan met de voltallige Commissie, de voorzitter van de Nationale Vergadering, Jan van Hooff, en enkele buitenlandse gezanten. Delacroix, die de wijnkeuze van Hahn kennelijk waardeerde, verloor weldra alle diplomatieke reserve en ging ongegeneerd tekeer tegen de besluiteloosheid van de Haagse machtshebbers. Eenmaal gekalmeerd, produceerde hij nog tijdens het diner een proeve van een grondwet (‘symbole constitutionnel’). Zonder blikken of blozen stelde Delacroix dat deze de grondslag moest vormen voor de Bataafse constitutie.³

Nog liet Delacroix het voordeel van de twijfel aan de Commissie. Hugo Gevers, onverdacht republikein, werd op pad gestuurd om te proberen met Delacroix een uitweg te zoeken voor deze toch ongehoorde inmenging. Tevergeefs, want twee dagen later werd de Commissie, zonder aanwezigheid van buitenlandse waarnemers, met Van Hooff aan de dinertafel besteld op de Franse legatie. Van der Goes was daar wederom bij aanwezig. Delacroix legde opnieuw zijn proeve voor op een manier

die op een ultimatum leek. De Franse diplomaat wilde nu de mening van de Commissie horen. Bicker en Hahn toonden begrip en sympathie voor de algemene strekking. Van Hooff en Gevers vroegen om gelegenheid de tekst eerst te bestuderen. De Beveren en Van der Goes reageerden niet. Schama zag daarin een afwijzing. ‘Ces deux derniers ont été pendant tout l’entretien les personnages muets de nos comédies’, rapporteerde Delacroix aan Talleyrand.⁴ Van der Goes had ongetwijfeld geen sympathie voor de inmenging van Delacroix, maar hij verkoos wellicht te zwijgen omdat hij strikt genomen als secretaris in de kwestie van de grondwet politiek niet bevoegd was.

Een week later, op 17 januari, schreef Van der Goes namens de Commissie een negatief antwoord op een andere eis van Delacroix, namelijk de benoeming van generaal Joubert tot opperbevelhebber van de Franse én Bataafse troepen, zoals De Beurnonville ook geweest was. Wie het bevel voerde over met name het Haags garnizoen der Bataven beschikte over een instrument om bij het verzetten van de wet zo nodig assistentie te verlenen. Delacroix vatte deze reactie op als kwade trouw van de Commissie. Aangestuurd door zijn secretaris en kwade geest Pierre Auguste Brahaine Ducange, richtte hij subiet zijn aandacht op de oppositie en met name op de radicalen onder de hervormingsgezinden. De zaken raakten nu in een stroomversnelling, zij het niet ten gunste van de Franse wensen. De groep rond Vreede had zijn eigen ontwerp voor een unitaristische constitutie bijna gereed. Op 18 januari vroeg de procureur-generaal, de jonge jurist Cornelis van Maanen, belet bij de Commissie. Hij had een verontrustende mededeling te doen. Er liepen hardnekkige geruchten dat er een samenzwering tegen de Nationale Vergadering op touw werd gezet die wel eens op geweld zou kunnen uitlopen.⁵ De Commissie reageerde op de waarschuwing van de procureur-generaal met het voornemen om de volgende dag, vrijdag, de Franse gezant over deze geruchten te onderhouden. Bestond er een verdenking? Men zag in de geruchten geen urgentie. Die vrijdag besloten de samenzweerders (Vreede was ziek in Tilburg) tot het uitvoeren van hun plan. Terwijl op zondag nog de Fransen met veel militair vertoon op het Malieveld de zesde verjaardag van de onthoofding van Lodewijk xvi hadden gevierd, vond maandagochtend 22 januari in alle vroegte de staatsgreep plaats, zonder geweld. Het Binnenhof werd door militairen bezet. Tegenstanders en vermeende tegenstanders in de Nationale Vergadering van een unitaristische grondwet (onder wie zelfs ongebonden unitaristen) werden ter plekke gearresteerd of uit hun functie gezet. Alle zes leden van de Commissie kregen huisarrest en mochten Den Haag niet verlaten.

Later werden zij in verschillende steden gevangengezet. Van der Goes werd niet gearresteerd, omdat hij functionaris, en dus geen lid, van de Nationale Vergadering was.

Het nieuwe Intermediaire Uitvoerend Bewind stelde nog diezelfde dag een provisionele Commissie in.⁶ Leden waren, behalve de nieuwe voorzitter van de nu formeel geheten Constitutionele Wetgevende Vergadering, Hendrik Midderigh, onder anderen Jacob Blauw, en de coupleggers Vreede, Fijnje, Fokker en Van Langen. Van der Goes werd op die dag opgedragen aan te blijven, maar hij mocht geen enkele mondelinge of schriftelijke communicatie onderhouden met de gearresteerden. In de kamer van de Commissie en op zijn bureau werden de kasten verzegeld en hij moest de sleutels afgeven aan de Vreede-aanhanger Lambertus Vonk. Van der Goes verklaarde dat hij alleen naar de bijeenkomst was gekomen om aan de bevelen van de Vergadering te voldoen, maar dat hij zodra mogelijk ontslagen wenste te worden.⁷ Hij ontsprong liever de dans van politieke betrouwbaarheid.

De overstap naar de Commissie waarover hij zozeer geaarzeld had, was op een mislukking uitgelopen. De politieke omwenteling overleefde hij echter zonder kleerscheuren. Omdat Van der Goes de naam had dicht bij mannen als Bicker en Hahn te staan, zal hij er rekening mee gehouden hebben dat het geradicaliseerde bewind weinig vertrouwen in hem had. Met de zendingsdrang van de coupleggers, en misschien meer nog met hun wijze van optreden, voelde Van der Goes zich bepaald niet verbonden. Dan was het beter, nu het nog kon, de eer aan zichzelf te houden. Het nieuwe bewind was minzaam in zijn bewoordingen van de goedkeuring op 27 januari van zijn ontslagaanvraag waarvoor Van der Goes 'huiselijke omstandigheden' had aangevoerd. Het ontslag werd hem verleend op de meest eervolle wijze onder dankzegging voor de getrouwe diensten aan de Bataafse Republiek.⁸ Vijf dagen later hield de nieuwe sterke man Pieter Vreede een toespraak tot het corps diplomatique. Hij maakte voor zijn tekst dankbaar gebruik van het ontwerp van Van der Goes. Johan Valckenaer in Madrid werd verteld dat Van der Goes zich met zijn ontslagaanvraag slecht gedragen had. Daarmee werd waarschijnlijk bedoeld dat Van der Goes zich loyaal had moeten tonen aan het nieuwe, democratische bewind.⁹

Wat volgde, was een intermezzo in de loopbaan van Van der Goes van een kleine vijf maanden waarin het landsbestuur zich allerm minst stabiliseerde. Van Sas kenschetste deze periode van toenemende angst en intimidatie als de 'Bataafse Terreur', een tweede Bataafse revolutie, een radicalisering van de omwenteling van 1795.¹⁰ Van der Goes trok zich

terug uit het Haagse openbare leven. Het is niet duidelijk hoe zijn positie was tijdens de uitvoering van de politieke zuiveringen die met grote willekeur werden uitgevoerd en onder meer voor sommigen leidden tot ontzetting uit hun burgerrechten. Op de lijsten van de Hollandse burgers die stemgerechtigd werden bevonden voor de volksraadpleging over de constitutie, komt Van der Goes niet voor.¹¹ Hij richtte zijn aandacht op de afwikkeling van de nalatenschap van vader Adriaan, die op 12 december 1797 was gestorven. De erfenis moest hij delen met zijn vier broers en twee zusters. Van der Goes ontving een erfportie van 10.853,12 gulden (ca. 94.850 euro nu), wat hem voorlopig een financieel zwemvest gaf voor het levensonderhoud van hemzelf en zijn vrouw.¹²

Het nieuwe bewind van Vreede en Fijnje met hun aanhangers ging voortvarend te werk. Zijn belangrijkste wapenfeit was het aannemen via een gemanipuleerde volksraadpleging van de historisch belangrijke, eerste unitaristische Staatsregeling op 23 april 1798. Gaandeweg begon echter ook onder medestanders kritiek te ontstaan op de ontwikkelingen. Niet alleen de zuiveringen die onder meer gericht waren op het verzekeren van zo veel mogelijk ja-stemmers in april, maar ook decreten als de verlenging voor onbepaalde tijd van de zittingsperiode van het Uitvoerend Bewind en de manipulatie van de beoogde verkiezingen voor een nieuwe volksvertegenwoordiging, zetten bij vele democraten kwaad bloed. De aanhoudende intriges van het duo Delacroix-Ducange wekten toenemende irritatie. Aan de positieve kant van de balans van het radicale bewind stond, behalve de totstandkoming van een vernieuwende grondwet, de oprichting in februari 1798 van agentschappen naar het voorbeeld van de Franse ministeries voor verschillende sectoren van algemeen bestuur. Dit schiep voor het eerst de mogelijkheid van centralisatie van bestuur, maar ook een onverwachte machtsbasis van kennis. Volgens de nieuwe staatsregeling was het de bedoeling dat het Uitvoerend Bewind over de uitvoerende macht zou beschikken. De agenten zouden ‘slechts’ verantwoordelijk zijn voor uitwerking en uitvoering. In de praktijk liep het evenwel anders. Mede als gevolg van de deskundigheid van de agenten en die van hun medewerkers, verschoof het zwaartepunt van de invloed op het bestuur, ook politiek, in feite steeds meer in de richting van de agenten.¹³

Een ‘Bekende Bataaf’ geworden

Juist bij de agenten, en met name bij Alexander Gogel en Jacob Spoors, groeide spoedig de weerzin tegen de incompetentie en willekeur in het bestuur van het Uitvoerend Bewind en tegen de toenemende chaos veroorzaakt door de politieke clubs en sociëteiten.¹⁴ Op het terrein van het buitenlands beleid gaven deze ontwikkelingen de dissidenten precies dezelfde argumenten in de hand die hadden bijgedragen aan de ondermijning van het gezag van de oude Commissie. De onhandigheid van het Uitvoerend Bewind jegens de Franse militaire macht bracht de alliantie in gevaar.¹⁵ Onhandigheid in het diplomatieke verkeer kwam tot uiting in de uiteenlopende kanalen waarvan het bewind zich in Parijs bediende. Gezant Caspar Meyer kreeg ongevraagd assistentie van Jacob Blauw om bij de Franse regering de staatsgreep en zijn gevolgen te rechtvaardigen. Maar toen deze twee ruzie kregen, had het Uitvoerend Bewind al twee ‘geheim agenten’ naar Parijs gestuurd, Eykenbroek en Eberstein, die Meyer en Blauw danig voor de voeten liepen. Meyer werd in april teruggeroepen om plaats te maken voor Willem Buys, nota bene een paar weken eerder tot Agent van Buitenlandse Betrekkingen benoemd. Kennelijk twijfelde het bewind al aan zijn capaciteiten en werklust, want kort daarop werd de uitzending voorbereid van twee hulpgezanten, Anthony van Dedem van de Gelder en Paul Strick van Linschoten. Blauw was inmiddels weer vertrokken. Begin juni moesten de Fransen zich wel afvragen wie nu de echte Bataafse gezant was, maar die gêne werd de Bataafse diplomatie gelukkig bespaard. Er volgde een nieuwe staatsgreep in Den Haag.

Het was de verregaande bemoeienis van het duo Delacroix-Ducange die maakte dat Gogel, Spoors en een opnieuw ontevreden Daendels elkaar vonden in een oppositioneel gezelschap, de ‘Vrienden van de Constitutie’, die een eind wilden maken aan het radicale bewind. Volgens de biograaf van Gogel, Jan Postma, waren de beide agenten de politieke gangmakers van plannen voor een nieuwe staatsgreep en speelde Daendels meer de rol van uitvoerder, hoewel de opvolgende gebeurtenissen de geschiedenis ingegaan zijn als de ‘coup van Daendels’.¹⁶ De Hattemse revolutionair kreeg in mei een knetterende ruzie met de Franse gezant. Hij stelde zonder omhalen de kwalijke rol van Ducange aan de kaak, waarop Delacroix de arrestatie van Daendels eiste. Daendels maakte zich daardoor onmogelijk bij het Uitvoerend Bewind, vertrok schielijk naar Parijs en wist daar de terugroeping van Delacroix en de uitzetting van Ducange te bewerkstelligen. Parijs, midden in een tweede ‘Fruc-

tidor'-coup, had echter nauwelijks greep op de snelle ontwikkelingen in Den Haag. Samen met vijf van de agenten¹⁷ en generaal Joubert, vriend van Daendels en gaarne bereid om een appeltje met het Uitvoerend Bewind te schillen, voerde de Bataafse generaal op 12 juni 1798 zijn tweede coup uit die een veel gematigder en meer gouvernementeel, door de agenten aangestuurd Intermediair Uitvoerend Bestuur aan de macht bracht. Het eveneens nieuwe, meer naar rechts opgeschoven bewind in Frankrijk kon daarmee leven.

Nog in de avond van diezelfde dag ontving Van der Goes van de president van het Intermediair Uitvoerend Bestuur, Agent van Marine Spoors, een helder en niet mis te verstaan briefje: 'Het Bestuur voormeld heeft geresolveerd U aan te stellen, en desnoods te requireren, om onverwijld den post van Secretaris bij het Departement der Buitenlandsche Betrekkingen op U te nemen.'¹⁸ Dat 'requireren' sloeg op het requireringsdecreet, nog aangenomen tijdens de 'Bataafse Terreur' om kandidaten voor bestuursposten te kunnen dwingen onder bedreiging van het ontnemen van burgerrechten. Deze keer meende Van der Goes er goed aan te doen zich niet over te geven aan aarzeling. Op 13 juni werden de kamers van het bureau van het agentschap op de zolder van het huis van Willem Buys ontzegeld en brak Van der Goes met hulp van de smid Piet van Dijk de lessenaar van de gewezen secretaris Chandon open.

Niet iedereen verheugde zich over de terugkeer van Van der Goes. De Franse zaakgelastigde, Louis Champigny-Aubin, schreef aan Talleyrand dat hij niet begreep waarom Van der Goes was herbenoemd. Champigny merkte op dat Van der Goes lid was van de 'Grande Société', de eerdergenoemde sociëteit die op last van het radicale bewind gesloten was en nu, nota bene, weer opening. Slecht gezelschap, vond Champigny, heren met verre van republikeinse beginselen. Bovendien bewoog Van der Goes zich daar onder lieden die geen vrienden waren van de rechtschappen Bataven of de Fransen, zoals de Zweedse gezant Von L  wenhielm en de Spaanse gezant De Anduaga, die hij 'van hetzelfde slag' noemde als Van der Goes. Champigny zou zich hierover ernstig verstaan met het Intermediaire Bewind.¹⁹ De Franse diplomaat had al eerder een minder vleierend commentaar over Van der Goes naar Parijs gestuurd. Hij vond hem een reactionair. In het onderhoud dat Champigny had met de agent ad interim, Gogel, zou de laatste gezegd hebben dat Van der Goes in het oog gehouden moest worden, 'wiens integriteit en kennis [het voorlopig Bewind] evenwel enigszins gerust stelden in het licht van de onaangename indrukken die over hem in het publiek waren geuit'.²⁰

*De tegencoup van 12 juni 1798. Het bewindslid Stefan van Langen wordt in hechtenis genomen op het Plein te Den Haag. Rechts het logement van Amsterdam, waar van 1912 tot 1984 het ministerie van Buitenlandse Zaken was gevestigd.
Gravure door Reinier Vinkeles*

Het lijkt twijfelachtig of Van der Goes zo reactionair was, want juist de nieuwe unitaire constitutie bood hem nu de gelegenheid te bouwen aan een buitenlands beleid op werkelijk centraal gedirigeerde grondslag. Van der Goes was daarvan een groot voorstander. Onder het oude federale systeem zaten gewestelijke en lokale belangen 's lands slagvaardigheid nog wel eens in de weg. Stellig tot teleurstelling van Champigny reageerde Talleyrand vrij uitgestreken. Van der Goes had enige tijd in Parijs verbleven, was dus bekend, zo schreef hij, en had toen geen enkele onaangename indruk achtergelaten.²¹

Van der Goes keerde aldus terug bij Buitenlandse Betrekkingen, nu als secretaris van het agentschap. In deze functie kreeg hij grotere zelfstandigheid, omdat Alexander Gogel de portefeuille van Buitenlandse Betrekkingen waarnam en die moest combineren met Financiën en het bestieren van het politiek bestuur. Gogel richtte zijn aandacht vooral op de buitenlandse economische betrekkingen, met name het streven naar een handelsverdrag met Frankrijk.²² Er was een drietal prioriteiten waaraan Van der Goes meteen zijn energie kon wijden. Allereerst moest de Bataafse legatie in Parijs als belangrijkste diplomatieke post nieuwe en bekwame leiding krijgen. Voor de te benoemen nieuwe gezant was de eerste taak de Franse regering te overtuigen van de consolidatie van de Bataafse revolutie door het nieuwe bewind en daarmee de Franse erkenning zeker te stellen van de internationale handelingsbekwaamheid van de Bataafse Republiek. Daartoe moest een instructie worden opgesteld. Daarnaast was het urgent dat de argumenten voor een onafhankelijk en levensvatbaar Nederland met kracht onder de aandacht werden gebracht van het reeds in december 1797 begonnen vredescongres van Rastatt, en ten slotte had het departement van Buitenlandse Betrekkingen dringend behoefte aan operationele leiding.

Daags na de staatsgreep vond het nieuwe Uitvoerend Bewind Rutger Jan Schimmelpenninck bereid op tijdelijke basis als gevolmachtigd minister naar Parijs te gaan. Viceadmiraal De Winter, die bij de Fransen een potje kon breken, vergezelde hem. Schimmelpenninck nam op 20 juni de leiding van de Bataafse legatie over van de weinig succesvolle Buys, die, terwijl hij in Parijs nog niet eens de gelegenheid had gekregen om zijn geloofsbrieven aan te bieden, op non-actief was gesteld. Van Dedem werd eveneens teruggestuurd. In zijn instructie kreeg Schimmelpenninck de opdracht mee om bij het Directoire de gebeurtenissen van 12 juni en het aantreden van het Intermediair Bewind in het juiste daglicht te stellen. Vervolgens moest hij trachten de uitvoering van de

door het afgezette bewind gesloten overeenkomst over het onderhoud van de vijftiwintigduizend man tellende Franse troepen in de Bataafse Republiek uit te stellen en te sonderen naar de voorwaarden waaronder een nieuw handelsverdrag kon worden onderhandeld. Een niet onbelangrijk onderdeel van zijn instructie was ook het opsporen en in de gaten houden van uitgeweken radicalen, nu anarchisten genoemd, onder wie Vreede, Fijnje en de handlanger Eykenbroek, ‘ten einde hunne woelingen te frustreren en te prevenieeren’ en hen zo mogelijk te doen arresteren.²³

Deze periode moet het begin geweest zijn van de intensieve werkrelatie die leidde tot groot vertrouwen tussen Schimmelpenninck en Van der Goes. Schimmelpennincks zoon Gerrit schreef daar later over: ‘Van der Goes (...) was een man, die, bij zeer beschaafde vormen, veel kennis van mensen en zaken bezat. Met deze kon Schimmelpenninck op de vertrouwelijkste wijze corresponderen, en tevens verzekerd zijn van door hem te worden begrepen.’²⁴ De eerste aanloop van hun omvangrijke correspondentie vormt een brief van Schimmelpenninck van 14 augustus 1798, waarin hij Van der Goes geruststelde wat betreft diens vooruitzichten. Hij antwoordde op een niet bewaarde brief van Van der Goes: ‘dat ik reeds lang te voren op de duidelijkste wijze bespeurd had, en dat ik na het ontvangen uwer letteren er in geconfirmeerd ben, dat men u zeer wel kent, dat men u acht, en dat men volstrekt gene koele, veel min ongunstige denkbeelden omtrent u koestert. Maak hierop gerust staat, en houd dus den nodigen moed, en ook de nodige vrolijkheid van geest om uw vaderland te blijven dienen in het gewichtig maar lastig vak, waarin gij met zoveel succes werkt; (...) Waarlijk men moet in ’t vaderland moed houden: de zaken nemen ten opzichte van ons dag aan dag beteren keer.’²⁵ Van der Goes had Schimmelpenninck geschreven op een moment waarop hij plotseling vanuit de coulissen zijn entree maakte op het toneel van de Bataafse politiek. In het Dagverhaal van het Wetgevend Lichaam is te lezen dat op 7 augustus de stemmingen plaatsvonden voor het opstellen van een voordracht van vijftien kandidaten voor het lidmaatschap van het nieuwe vijf leden tellende Uitvoerend Bewind. Het is niet duidelijk uit welke hoek of door wie hij kandidaat was gesteld, maar het was Van der Goes die uiteindelijk een even onverwachte als eervolle zesde plaats op de voordracht behaalde. Na de uitroeping van het vijfkoppige bewind in de volksvertegenwoordiging bedankte evenwel de Fries Hans Monse Hettema voor de eer en het vertrouwen. Eind augustus moest opnieuw gestemd worden voor het vijfde lid. Nu eindigde Van der Goes op de tweede plaats van een drietal. Het was de

katholieke patriot Jan van Hooff die op 31 augustus de laatste stemming won. Volgens de Franse zaakgelastigde Champigny had Van der Goes zich voor de stemming teruggetrokken.²⁶ Maar vanaf nu was hij een ‘Bekende Bataaf’.

Een departement van Buitenlandse Betrekkingen

Van der Goes kon zich nu geheel concentreren op de buitenlandse zaken. Een prioritair aandachtspunt was het vredescongres dat eind 1797 na de Vrede van Campo Formio in het Badense Rastatt, op de rechteroever van de Rijn, was begonnen. Het belangrijkste agendapunt werd de toekomstige indeling van het Heilig Roomse (Duitse) Rijk, rekening houdend met de ambitie van Frankrijk om de linker Rijnsoever te annexeren om aldus ‘natuurlijke grenzen’ te bereiken. Voor de Bataafse Republiek bood de conferentie een kans om aan de oostkant van het land grensbepaling en zo mogelijk gebiedsuitbreiding te realiseren. De betekenis van Rastatt voor de Bataafse diplomatie wordt inhoudelijk verderop toegelicht.

Veel prioriteit had voor Van der Goes de reorganisatie of beter de organisatie van het agentschap. Het departement van Buitenlandse Betrekkingen was op 12 maart 1798 als laatste van de agentschappen opgericht. Het maakte een moeizaam *moment fondateur* door. Een algemene instructie voor dit bestuursonderdeel werd niet vastgesteld. Tot Agent van Buitenlandse Betrekkingen werd benoemd Willem Buys, Delfts patriot, volgens Colenbrander een relatie van Fijnje. Zijn ambtsperiode was zoals hierboven opgemerkt niet erg succesvol. Binnen een maand werd hij tot provisioneel gezant te Parijs benoemd, waarschijnlijk in een poging om orde op zaken te stellen op de Bataafse legatie en om de Franse pers te bewegen minder kritisch over het bewind-Vreede te schrijven. De kemphanen Meyer en Blauw werden uit Parijs verwijderd.²⁷ Gogel, de Agent van Financiën, werd tot waarnemer aangesteld. Buys verbleef van 30 april tot half juni in de Franse hoofdstad, waar hij geen indruk maakte.²⁸ Het departement werd intussen bestuurd door de nieuwe secretaris, de radicaalgezinde Pierre Chandon, die na de staatsgreep van 12 juni onmiddellijk zijn congé kreeg. Van der Goes mopperde in de correspondentie regelmatig over de wanorde van het archief en de administratie van Buitenlandse Zaken die hij aantrof. Hij maakte meteen na zijn aantreden schoon schip. Al op 13 juni kreeg hij van het bewind toestemming om het bureau van het departement te ontbinden en om

drie commiezen en zeven klerken naar eigen keuze aan te stellen. De totale bezetting ging omlaag van achtentwintig naar veertien medewerkers. Het grootste deel van de oorspronkelijke achtentwintig ambtenaren was nauwelijks twee weken in functie geweest, omdat het afgezette bewind er pas op 1 juni toe kwam om de organisatie van het departement te regelen.²⁹ Nadat half augustus een nieuw Uitvoerend Bewind formeel geïnstalleerd was en de agenten hun functies hernomen hadden, werd Van der Goes tot zijn geruststelling als secretaris gecontinueerd totdat er een instructie voor de Agent van Buitenlandse Betrekkingen zou zijn vastgesteld. Behalve het afdoen van de lopende zaken, bereidde hij met zijn handvol medewerkers een nieuwe instructie voor het departement van Buitenlandse Betrekkingen voor en een instructie voor de Agent.³⁰ Van der Goes introduceerde op het departement een schriftelijke cultuur en zorgde voor kantoorruimte. Hij meldde het Uitvoerend Bewind in september dat hij een geschikt pand op de Kneuterdijk op het oog had dat per half oktober kon worden gehuurd voor 2500 gulden per jaar. Dit huis, nu bekend in Den Haag als het Johan de Witthuis, kwam leeg te staan na het overlijden van de weduwe Van Strijen, een achternicht van Van der Goes. Het fraaie Kneuterdijk no. 6 werd gehuurd en was het eerste zelfstandige gebouw van het departement van Buitenlandse Betrekkingen. Van der Goes ging er zelf, met zijn gezin, ook wonen. Drie keer per week hield hij tussen de middag spreekuur voor belanghebbenden. Hij bleef er wonen tot na zijn aftreden in 1808.³¹

In de Staatsregeling van 1 mei 1798 werd de oprichting van acht agentschappen, naar het voorbeeld van de Franse ministeries, formeel vastgelegd. Het model van collegiaal bestuur in de vorm van commissies van de beide Nationale Vergaderingen had afgedaan. De nieuwe organisatiestructuur was een belangrijke stap naar centralisatie van het landsbestuur en van het bestuur van de buitenlandse betrekkingen. De noodzaak daarvan was tweeledig. Allereerst de urgentie van het verkrijgen van erkenning van de Bataafse Republiek door andere Europese mogendheden dan alleen Frankrijk, waardoor het bestaansrecht van de nieuwe Republiek een zo stevig mogelijke volkenrechtelijke basis zou krijgen. Daarvoor was extra inspanning en eenduidige coördinatie van de Bataafse diplomatie nodig. Ten tweede bleek al gauw dat de omwenteling van 1795 geen verandering bracht in het belangrijkste doel van de Nederlandse buitenlandse politiek: het scheppen van zo gunstig mogelijke voorwaarden voor de (zee)handel en het bevorderen van de positie van de Hollandse stapelmarkt die in hoge mate de *raison d'état*

voor zowel de oude als de nieuwe Republiek waren. Onder de heersende oorlogssituatie in Europa en de rest van de wereld was dat geen sinecure. De Bataafse Republiek erfde een omvangrijk netwerk van consuls (vaak ‘commissarissen’ genoemd) en handelsagenten in Europa en de Verenigde Staten, dat nu ook centrale aansturing verdiende en daarom onder het departement van Buitenlandse Betrekkingen ging ressorteren (zo vielen de consuls in het Middellandse Zeegebied tijdens de oude Republiek onder de Directie van de Levantse Handel te Amsterdam). Opmerkelijk is dat in het debat over de bekrachtiging van de instructies voor Agent en Agentschap van Buitenlandse Betrekkingen, begin oktober 1798 in het Vertegenwoordigend Lichaam, werd voorgesteld de consuls en handelsagenten af te scheiden van Buitenlandse Betrekkingen en onder te brengen bij de Agent van Nationale Economie. Dat ging niet door vanwege het ‘onmiddellijk verband in hetwelk voornamelijk bij een handeldrijvende natie, de politieke en commerciële relaties tot de ander staan’.³² Buitenlandse politiek én buitenlandse handelsbetrekkingen waren van toen af aan het beleidsterrein van het departement.

Op 8 oktober 1798 werd Maarten van der Goes benoemd tot Agent van Buitenlandse Betrekkingen.³³ Van der Goes was nu formeel de chef van de Bataafse diplomatie geworden. Ondanks de eerder dat jaar door Champigny gerapporteerde kritische noten blijkt, voor zover kon worden nagegaan in de Franse diplomatieke correspondentie, niet dat de Franse autoriteiten invloed hebben uitgeoefend op de keuze van deze voor hen belangrijke agent.

Als secretaris van het agentschap werd Van der Goes opgevolgd door de zeer competente Johannes Bosscha (1767-1810). Bosscha was een Friese patriot van het eerste uur. In 1787 was deze classicus uitgeweken naar Frankrijk, waar hij in zijn onderhoud voorzag als huisleraar van de kinderen van Balthasar Abbema.³⁴ Na de Bataafse omwenteling in 1795 werd hij lid van het gerechtshof in Leeuwarden. Hij nam ontslag toen de radicalen in Friesland te veel invloed kregen. In 1797 ging hij als secretaris van commissaris Theodoor van Marselis naar Parijs, waar hij Van der Goes leerde kennen. Bosscha was als het ware de patriottische waakhond van Van der Goes. Hij werd evenwel een van de twee vertrouwelingen met wie Van der Goes tot zijn aftreden intensief heeft samengewerkt. Bosscha had een scherpe geest, was onbenoemd politiek raadadviseur en droeg er ongetwijfeld toe bij dat Van der Goes in zijn communicaties met de politieke gremia het juiste jargon gebruikte wanneer dat nodig

was. Hij overleed al in 1810, nadat hij de laatste jaren sukkelde met zijn gezondheid.³⁵

De andere vertrouweling op het departement werd Daniël Delprat, die de functie van particulier secretaris en redacteur/vertaler bekleedde. Zijn benoeming in september 1798 vond plaats ‘boven de sterkte’, waardoor hij ook wel is aangeduid als ‘geheimsecretaris’. Delprat was in 1790 op uitdrukkelijk verzoek van prins Willem v als Waals predikant beroepen in Den Haag.³⁶ Hij bleef tot eind 1810 aan het departement verbonden. In moeilijke tijden nam Van der Goes de erudiete zielenherder Delprat graag in vertrouwen. Zij bleven tot de dood van Van der Goes bevriend.

Vier dagen na zijn benoeming diende Van der Goes op grond van zijn instructie een voorstel in voor een verdere reorganisatie van zijn departement. Het kreeg nu, geboren in de naweeën van twee staatsgrepen, meer structuur. Daarmee werd Van der Goes, samen met Bosscha, een belangrijke grondlegger van het moderne ministerie van Buitenlandse Zaken. Het nogal ongestructureerde secretariaat van Buys werd nu strak verdeeld in drie afdelingen, een voor de politieke en handelscorrespondentie, een voor het geheime berichtenverkeer en een voor de expeditie van dépêches. Niet vergeten moet worden dat om de diplomatieke posten van de ontwikkelingen in Den Haag en andere landen op de hoogte te houden, alle relevante berichten moesten worden overgeschreven. Vertrouwelijke berichten werden gecodeerd en met voor die tijd soms verbazend snel reizende koeriers verstuurd. Van der Goes schreef aan het Uitvoerend Bewind dat hij zich steeds bewust zou zijn van de noodzaak tot een zuinige omgang met 's lands financiën en dat hij ervan uitging dat ‘zo echter ene gelukkige vrede een spoedig einde mocht maken aan de rampen waaronder ons vaderland met geheel Europa zucht, dan zouden de werkzaamheden van dit Agentschap meer regulier worden, ook een minder getal van klerken kunnen permitteren’.³⁷ Opvallend is verder dat Van der Goes als een van de argumenten voor behoorlijke salarissen van zijn medewerkers stelde dat er bij zijn departement volstrekt geen gewoonte van ‘jura’ en leges bestond waarmee de ambtenaren hun wedde konden vermeerderen, zoals kennelijk wel bij andere departementen. Daarbij wilde hij vrijheid hebben om in de salarissen voor de klerken te differentiëren om hen te kunnen aansporen tot gezonde ijver.

In de traktementen en toelagen van de gezanten en consuls, vast onderwerp van correspondentie, werd meer ordening gebracht. In 1799

begrootte Van der Goes zijn agentschap op 634.575 gulden (naar de huidige koopkracht ca. vijf miljoen euro) waarvan een kleine zes ton naar het dertigtal diplomatieke posten van de Republiek ging. De ambassadeur in Parijs en de gezant in Madrid kregen ieder een totale vergoeding van 40.000 gulden (ca. 318.000 euro), terwijl de ambassadeur bij de Ottomaanse Porte 36.000 gulden (ca. 286.000 euro) kreeg, waarvan de helft werd betaald door de directie van de Levantse Handel. De gezant in Hamburg (Nedersaksen) ontving achtduizend gulden.³⁸ De toelagen voor representatie waren afhankelijk van het belang van de post. De gezant in Spanje kreeg zelfs meer dan de ambassadeur in Frankrijk, maar die moest dan ook steeds meeverhuizen met het hof naar de verschillende residentiesteden.

In de loop der jaren lijkt er meer circulatie te ontstaan onder de gezanten, zonder dat er nog sprake was van een loopbaandienst of vaste plaatsingstermijnen. Daarnaast werd opvallend gebruikgemaakt van bijzondere, al of niet geheime diplomatieke missies die vaak uit niet-carrièrediplomaten bestonden. Als instrument waren zij in de diplomatie niet uitzonderlijk en kenmerkend voor situaties waarin binnen het machtscentrum verdeeldheid van opvatting bestond.³⁹ Het Bataafs bewind hoopte dat dergelijke missies, met name die bij de Franse regering, meer overtuigingskracht zouden hebben dan contacten via de normale diplomatieke kanalen. In de volgende hoofdstukken komen daarvan enkele voorbeelden aan de orde.

Wat Van der Goes pas in het laatste stadium van zijn loopbaan wist te regelen, was de aanstelling van staatswege van legatiessecretarissen, die dikwijls als tijdelijk zaakgelastigde optraden.

De tijd was nog lang niet rijp voor een toegesneden opleiding van diplomaten. Het werd voldoende geacht wanneer de kandidaat-diplomaat de juiste sociale rang had. Die werd niet zozeer bepaald door adellijke afkomst. In de Republiek ging het meer om aanzienlijke families, van wie de leden gewoon waren een academische studie af te ronden. Vaak regenten of patriciërs, maar niet altijd. Het was 'het nest' waaruit men kwam dat de geschiktheid voor het diplomatieke beroep bepaalde. In beginsel was de sollicitatie open, maar in een tijd waarin de buitenlandse politiek door een kleine groep individuen werd bestierd was het onvermijdelijk dat ook na de omwenteling van 1795 voorspraak van invloedrijke bestuurders of familieleden behulpzaam kon zijn. Politieke overtuigingen of ondiplomatiek gedrag konden echter weleens tot terugroeping aanleiding geven. Zo kon de hertog van Württemberg niet overweg met Paulus Strick van Linschoten, een nogal uitgesproken

republikein, had Talleyrand een hekel aan het aanmatigende optreden van de jonge Anthony van Dedem en moest op dringend Frans verzoek Valckenaer uiteindelijk in Madrid toch het veld ruimen, omdat hij naar de zin van Parijs te veel storende invloed kreeg op de richting van het buitenlands beleid van de Spaanse regering.

Opvallende zaken die in deze periode speelden en om de betrokkenheid van het agentschap vroegen, waren bijvoorbeeld de hierboven genoemde pogingen tot arrestatie van de bewerkers en handlangers van de staatsgreep van 22 januari en de Franse druk om een algemene amnestie af te kondigen, de kwestie van asielverlening in Nederland van de Frans-Amerikaanse vrijheidsheld Gilbert markies de la Fayette, en een onafgebroken reeks van interventies vanwege kaping of aanhouding van Bataafse schepen. Dat gebeurde voor de kusten van Spanje tot die van Zeeland door Franse kapers of door lokale Franse autoriteiten. Maar er was ook ondersteuning nodig van demarches via Kopenhagen of Hamburg om door de Engelsen opgebrachte Deense retourschepen uit Oost-Azië, beladen met goederen voor rekening van Bataafse kooplieden, los te krijgen. Intussen was de Franse regering maar wat blij dat ‘nos amis dans les marais’ bereid bleken de Franse belangen te behartigen bij een van onze oudste bondgenoten, de Ottomaanse sultan, die in september met het opdringende Frankrijk – de Egyptische campagne van Bonaparte – in oorlog was geraakt.

Schimmelpenninck

Maar het belangrijkste ‘dossier’ was natuurlijk de relatie van de Bataafse Republiek tot haar ‘Grote Bondgenoot’. Over de officiële opvolging van gezant Meyer was nog steeds geen besluit genomen. Schimmelpenninck, die onder de omstandigheden de voor de hand liggende keuze zou zijn voor de post in Parijs, wilde zijn bijzondere missie niet voortzetten. Hij vond zijn Amsterdamse advocatenpraktijk veel lucratiever. Eind augustus al stelde hij Van der Goes daarvan op de hoogte, die met grote spijt op zoek ging naar een geschikte opvolger. Even was de Amsterdammer Gerrit Schulte in beeld, maar met de nodige creativiteit kon een bijzondere, zeer royale tegemoetkoming uit de staatskas, aangevuld met een even royale bonus opgebracht door Amsterdamse financiers, de calculerende advocaat Schimmelpenninck over de streep trekken.⁴⁰ Op 6 oktober 1798 werd deze benoemd in de hoogste rang,

die van gevolmachtigd ambassadeur, bij de Franse Republiek. Een ambassadeur werd geacht, ter bevestiging van de eer en hoogheid van zijn land, een grote staat te voeren.

In Parijs aangekomen, was Schimmelpenninck op zijn beurt in de gelegenheid om Van der Goes geluk te wensen met zijn benoeming tot agent, waarbij hij schreef dat het maar goed was dat de post in Parijs weer werd vervuld, want ‘de zaken verliepen, verkoelden, verwarden – de anarchisten zijn actief geweest als Belzebub, doch nu kruipen ze in hun schulp’.⁴¹ De ambassadeur maakte van de gelegenheid gebruik de nieuwe agent een soort *mission statement* te sturen. Hierin zette hij uiteen hoe hij de toestand in Europa zag, hoe de Republiek er internationaal voorstond en hoe zij het beste kon reageren op de Franse dominantie. De brief diende ook om aan te geven voor welke enorme uitdaging de ambassadeur zich geplaatst zag en dat daarom succes niet verzekerd was. Van der Goes reageerde er beleefd maar onverbindend op.

De inleiding van het mission statement was een ideologische waarschuwing. Schimmelpenninck noemde de doorbraak van de staatkundige en burgerlijke vrijheden onstuitbaar. Europa verkeerde in een ‘aller bedenkelijkste’ crisis, maar niet uitsluitend als gevolg van de krachtmeting tussen de monarchieën en het republicanisme. Schimmelpenninck vond het bedenkelijk dat de ‘Republikeinsche beginselen’ steeds meer werden ‘onteerd en geschonden’ door juist degenen die deze ‘onloochenbare’ waarheden met de mond beleden. Deze ontwikkeling gaf het ‘despotisme’ het argument om te betogen dat volksregering onverenigbaar was met het maatschappelijk geluk. Hij voorzag dat de veiligheid der tronen bedreigd werd door de kolossale macht van de Franse Republiek. Dit conflict zou niet tot een schikking leiden, maar tot totale vernietiging van de koninklijke hetzij de republikeinse orde. Aan het begin van zijn ambassadeurschap in Parijs vond Schimmelpenninck het nodig het bewind in Den Haag hiervoor te waarschuwen.

Hij wilde zich over de positie van de Republiek geen illusies maken. Het vaderland bevond zich in een jammerlijke staat van verval en van politieke afhankelijkheid: ‘ons lot hangt voor het grootste gedeelte aan de grote en algemene loop van zaken in Europa,’ schreef Schimmelpenninck. Wilde men de Republiek behouden, dan was men verplicht zich aan Franse dominantie te onderwerpen. De insinuaties van de ‘anarchisten’ over de ‘anglomanie’ van het Uitvoerend Bewind konden het beste worden ontkracht door ‘met alle mogelijke energie’ en met ‘goede gratie’ deel te nemen aan de oorlog tegen Engeland. Zich tegen de Franse dominantie verzetten zou verkeerd en vergeefs zijn, terwijl daaren-

Johannes Bosscha (1767-1810), classicus en Friese patriot van het eerste uur, competente eerste secretaris van het departement van Buitenlandse Zaken

tegen het aanvaarden van een beleid van goede gratie het bewind 'des te groter recht zou geven de Franse invloed omtrent het binnenlands bestuur te weren'.⁴²

Van der Goes reageerde aanvankelijk alleen op de aantijgingen van 'anglomanie', een term die beschuldigingen van ontduiking van het handelsembargo tegen Engeland en het niet of onvoldoende meewerken aan de oorlogsinspanning omvatte. Zo wees hij op de substantiële transitohandel van Engelse waren via de Republiek naar Frankrijk. Dat bewees evenmin de 'anglomanie' van het Franse Directoire als de Engelsgezindheid van het Bataafs bewind, dat er alles aan deed om de invoer van Engelse goederen te doen stoppen.⁴³ Van der Goes was het met de analyse van Schimmelpenninck in zoverre eens dat de politieke afhankelijkheid een onomstotelijk feit was. De kersverse agent was echter nog niet zover om de Franse dominantie zonder meer te aanvaarden. Van der Goes vond dat aan inwilliging van de Franse verlangens best voorwaarden gesteld mochten worden. Om te beginnen consolidering van de internationale positie van de Bataafse Republiek. Hij had namelijk ook met de politieke situatie in Den Haag te maken. Die verplichtte hem de ene keer te neigen naar de realiteit van de onontkoombaarheid van de Franse dwang, maar de andere keer naar de zo dikwijls geplaagde eigenwaarde van het Bataafs bewind. Schimmelpenninck trachtte in een volgende missive concreet te zijn. Hij stelde een ontwerp voor een memorandum aan het Directoire op dat vier beginselen omvatte. Dit zou de basis moeten vormen voor het behoud van de politieke existentie van de Republiek. Ten eerste noemde Schimmelpenninck 'getrouwe aankleving' aan de republikeinse beginselen en constitutie. Ten tweede een aanmerkelijke versterking van de vloot en het leger die, ten derde, in goed overleg met het Franse gouvernement zouden worden ingezet. En ten slotte loyale nakoming van de bepalingen van het Haags Tractaat. In dat geval zou volgens Schimmelpenninck met recht kunnen worden gevorderd dat Frankrijk de onafhankelijkheid van de Republiek respecteerde en zich geen invloed op het binnenlands bestuur zou aanmatigen. Hield de Republiek zich niet aan die vier beginselen, dan was het lot van vazalstaat onvermijdelijk.

Den Haag was nog niet overtuigd. Afgezien van de groeiende onvrede in de Republiek over zowel het aanmatigende Franse optreden als over de politiek van het nieuwe Uitvoerend Bewind, leek de positie van Frankrijk in Europa nog geenszins uitgemaakt. Er was hier en daar in de veroverde gebieden sprake van openlijke opstand. Engeland en Rusland waren

druk doende een tweede coalitie te smeden tegen de Franse Republiek.⁴⁴ De langdurige besprekingen tussen Frankrijk en Oostenrijk om de Vrede van Campo Formio (oktober 1797) uit te werken in Rastatt, stagneerden. Het was beter de ontwikkelingen af te wachten. De ontvangst van de missive van Schimmelpenninck werd bevestigd en ‘genotificeerd’, met andere woorden: met dank voor het delen van zijn gedachten.⁴⁵ Eerst moest het bestaansrecht van de Bataafse Republiek en eerbied voor haar onafhankelijkheid worden verzekerd. Daarvoor was meer nodig dan toegeven aan Franse militaire desiderata.